

ՍԱՂԻՄԵԱՆ ԿԵՂԱՐԱԻՈՐԻՆ ՋԱՌԱՆՑԱՆՔՆԵՐԸ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՓՐԿԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

(Շար. տես «Բազմալէզ» 1936, էջ 76)

ՆԱԽՈՐԳԻ մեր յօդուածով ցոյց տուինք Տ. Վ. Ն. Կ. հայտնի բանաձեւերը Քրիստոսի փառաւորեալ յարուածեան դէմ: Այս անգամ մտադրած ենք ներկայացնել հարազատ մեկնութիւնները պօղոս-պետրոսեան մի քանի խօսքերուն՝ որոնց վրայ ինք կը յամառի հիմնել իր զրարանութիւնները:

Ահա մէկիկ մէկիկ՝ ըստ Եկեղեցւոյ Ս. Հայրերուն՝ իրեն ապաստանարան կարծուած այդ խօսքերուն բացատրութիւնները:

ՔԱՆԶԻ ԳԻՏԵՄՔ ԶԻ ԵԹԷ ԵՐԿՐԱՒՈՐ ՏԱՃԱՐ ՇԻՆՈՒԾՈՅՍ ՄԵՐՈՅ ՔԱԿՏԵՍՅԻ, ՇԻՆԱԾ ՅԱՍՏՈՒԾՈՅ ՈՒՆԻՄՔ՝ ՏԱՃԱՐ ԱՌԱՆՑ ԶԵՌՄՈՒԾՈՒ. ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆ ՅԵՐԿԻՆՍ (Բ. Կորնթ. Ե. 1):

Շնորհունակ յօդուածագիրը Ս. Պօղոսի այս խօսքէն տարուած՝ կը բանաձեւէ առաջին փաստը իր տխուր համոզումներուն. ինչպէս պիտի քակուի, կ'ըսէ, մեր երկրաւոր տաճարը, այնպէս ալ քակուցաւ նաեւ Քրիստոսի մարմնիկ երկրաւոր տաճարը. Անոր երեք օր ետքը վերաշինուած տաճարը մտնողն չի տրուաւ: — Թէ ինչ է Առաքելին միտքը՝ առանց ձեռագործի կամ անձեռագործ տաճար ըսելով, յոյն և լատին Ս. Հայրերէ ոմանք կը հասկնան երկնային երանութիւնը, ուր կը ժամանէ մարդը հոգին անմիջապէս երբ մարմինը մահով կը քակուի: Բայց ուրիշ շատեր Ոսկերեանի հետ՝ անձեռագործ տաճարով կ'իմանան յոյն մարմինը՝ ապականութենէ անապականութեան վերածուած. և անձեռագործ ըսուելուն պատճառն այն է՝ որ ըստ այդ վիճակին՝ մարդկային ծնունդէ կազմուած չ'ըլլար, այլ Աստուծոյ զօրութեամբ յաւիտենական և երկնաւոր: Այս խօսքը յոյնիմաստ է մարմիններու յարու-

թեան համար ըսածին (Ս. Կորնթ. ԺԵ): Ինչպէս հոն հողեղէն մարմինն կը հակադրէ երկնաւորը, հոս ալ երկրաւոր տան՝ երկնաւորը. հոն ապականութեան դէմ՝ անապականութիւն կը դնէ, հոս մարմնի քակտումին՝ յաւիտենականութիւնը, հոն փոխադրութեամբ զգեցող կը գործածէ, իսկ հոս՝ զրեակարիւն երկնային փառաւորը զգեցող կ'ըսէ (2, 4). հոն եղած մարգարէութեան համաձայն՝ կ'ըսէ. ընկրաւ մահ ի յաղորդիւն, իսկ հոս՝ ընկրուցի մահականացու ի կեանաց ակտի: — Նոյն Առաքելը աստուածային զօրութեամբ կազմուած էր կուսական արգանդին մէջ: Սակայն Առաքելը հոս՝ առանց իր խօսքը յատկապէս Քրիստոսի մարմնին վերագրելու՝ երկու տաճարներուն կամ տուններուն ներհակ հանգամանքներն է որ կը նշանակէ. առաջինը՝ երկրաւոր, երկրորդը՝ երկնաւոր. առաջինը՝ քակտելի, երկրորդը՝ յաւիտենական: Եւ ո՞վ պիտի չուզէ նուիրել առաջինը՝ ստանալու համար անհամեմատ գերազանցը, ինչպէս ըրին բիւրաւոր նահատակներ:

ՈՉ ԳԻՏԵՄՔ ԶԵՐԵՒԵԼԻՍՍ՝ ԱՅԼ ԶԱՆԵՐԵՒՈՅՍԵՆ, ԶԻ ԵՐԵՒԵԼԻՔՍ ԱՌՈՒՄՄԱՆԱԿ ՄԻՆ, ԵՒ ԱՆԵՐԵՒՈՅԹՔՆ՝ ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆՔ (Բ. Կորնթ. Գ, 18):

Այս խօսքէն եւս քաջալերուած «նոր հոգեբանութեան» քարոզիչը՝ կը զրէ քաջուր մարմնով. վասնզի երեւելի քաներկ է որ չենք գիտեր իրապէս, այլ աներեւոյրը միայն գիտենք (Սիոն. Թ. 5, էջ 144): Եւ իբր հետեւանք իր այս համոզման՝ յետոյ կ'աւելցնէ. Այս պատճառաւ է որ քրիս-

տոնեական կրօնը կարեւորութիւն չի տար մարմնիկին. մարդուն մէջ մարմնիկը չէ որ կը տեսնէ ոչ կը ձանձկնայ այն, այլ հոգեւոր մարմնիկը միայն:

Սակայն այս յերիւրածոյ ենթադրութիւններէն շատ հեռի է Առաքելին միտքը: Լիտուրգիայի առնելով՝ Ս. Կորնթ. Կ'ըսէ, աշխարհասէրներու պէս չենք նկատեր այս ներկայ տեսանելի և զգալի բաները՝ որոնք մարմնական աչքերու և զգայարաններու ենթակայ են, այլ զաներեւոյրս, այսինքն՝ թակայ են, այլ զաներեւոյրս, զգայութեամբ անտեսանելիները՝ որոնք մտքով և հաւատով կը նշմարուին: Ու կը յարէ պատճառը. Ձի երեւոյրս առժամանակ մի նե, և առժամանակեայ ու կարճատեւ են. և աներեւոյրս հանդերձեալ բոլոր հաճելիներն ու տրտմալիները՝ յաւիտենականը, անանցանելի և անվերջ են: Արդ՝ եթէ ներկայապէս մեզ շրջապատող իրերն ու իրողութիւնները նկատողութեան արժաւորութիւնները չենք որպէս չեղեալ և անգոյ, ոչ հեշտալիներէն պէտք է մեղկանալ, և ոչ ալ աներեւոյթները մշտատեւ ըլլալով, իրանտեսուած բարիքները քաջալերութեան յորդոր պէտք է ըլլան, իսկ չարիքները՝ երկրաւոր զգուշութեան: Եւ բնաւ զարմանք չէ՝ որ այսպէս իմաստասիրող յոյն աստուածային Առաքելը ծաղր կ'ընէր, կ'արհամարհէր աշխարհի բոլոր վիշտերն ու չարաբանները, թեթեւ համարելով աշխարհի մեծ գիտելիքները: Եւ այս իր

հաւատքը աւելի կը պարզէ սա միւս խօսքով (16)՝ Թեպէտ արտաքին մարդս մեր ապականի՝ այլ ներքին մարդն մեր նորոգի օրրատօրէ: Ուր արտաքին մարդ կը կոչէ այս մահկանացու մարմինը ըստ իր զգայական բնութեան և յատկութիւններուն, իսկ ներքին՝ հոգեկան կամ բանական մասը՝ իր կարողութիւններով: Եւ ըսել կ'ուզէ. Չենք վհատիր, ետ չենք կենար Աւելաներէն ու աշխատութիւններէն, վասնզի թէպէտ մահկանացու և եղծանելի մեր մարմինը օրրատօրէ կը մաշի ու կը նուազի վերահաս վիշտերէն ու նեղութիւններէն, բայց մեր հոգին ժուժկալութեամբ տանելով մարմնական այս եղծումը, նոր զօրութիւն կ'առնէ ու կ'արբանայ:

ՄԱՐՄԻՆ ԵՒ ԱՐԻՆ ԶԱՐՔԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ ԵՒ ՏՈՒՄՈՅ ԺԱՌԱՆԳԵԼ ՈՉ ԿԱՐԵՆ, ԵՒ ՈՉ ԱՊԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԶԱՆԱՊԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԺԱՌԱՆԳԵՒ (Ս. Կորնթ. ԺԵ, 50):

Յոյժ կարեւոր է գիտնալ թէ ինչ կ'ուզէ ըսել Առաքելը այս պատգամով, որ մէ տարուած մեր բացատրութիւն մշակողը՝ յանդգնեցաւ ոչ միայն փառաւորեալ յարուածեան փոխանակել իր հոգեւոր մարմնական ցնորքը, այլ արքայութեան սեմերէն դուրս նկատել փրկչական մարմնին անգամ, ինչպէս տեսանք:

Երկու կերպ մեկնուած է այս խօսքը Ս. Հայրերէն: Անոնք որ յորդորական իմաստով կ'առնեն՝ հոս մարմնիկ և արիւն կ'իմանան բարոյապէս մարմնական ախտաւոր հակումները, որոնցմէ Առաքելը

1. Որքան անհեթեթ է վարկածը՝ յոյնքան այս աւելի լորջ խօսքը՝ իբր արդարացում: Մարդ կը բողոքանայ հոգիէ և մարմնէ միանգամայն, և այս երկուքին աստիճանական տարբերութիւնն բնաւ չի հետեւի թէ մարմինը անկարեւոր ու փճանալի զօրծիք մըն է միայն, Մեր ըովանդակ կեանքին մէջ շատ կարեւոր նկատուած է անոր զերբ թէ բարոյապէս թէ վախճանական երկու տակով. կամաւոր կոյր ըլլալու է՝ չտեսնելու համար անոր վայելած յատուկ յարգանքն ու կրօնական շնորհները պաշտամունքները, սկսելով մեր ծնունդի ամենազարմանքները, սկսելով մեր ծնունդի ամենազարմանքները, թեթեւ համարելով կամ մահ: Մարմնի օրերէն մինչև խոր ծերութիւն կամ մահ: Մարմնի վրայ է որ կը կատարուին երեւոյթի մկրտութիւնը

և զորմը, եկեղեցականաց ձեռնադրութիւնները, պատկերաւորութեան և թաղման հոգեգմայլ աղօթքներն ու երգեցողութիւնները, զերեզմանօրհնէքը, խաչագարդ շերիմներն ու դամբանագրերը. ամէնն ալ յարուածեան յոյսը ներքին մէջ ալ Անոր իրական մարմնին ներկայութիւնը է՝ որ կը դաւանինք մենք... Եթէ մարդկային մարմինը չունենար մասնակցութիւն բարի և չար գործերու մէջ, ուրեմն ոչ պիտի միանայ իր հոգեւոր հետ և ոչ ալ պիտի վարձատրուի կամ պատժուի վերջին դատաստանին օրը: Բայց Ս. Աւետարանը այսպէս կ'ըսէ միթէ՛

կը զգուշացնէ կորնթացիները, ինչպէս
Հոռոմայեցիներուն ըսաւ (Բ. 8) «Որք մար-
մնովն են՝ Սատուծոյ հաճոյ լինել ոչ կա-
րեն», և Գաղատացիներուն՝ թուելով մար-
մնոյ գործերը (Գաղ. Ե. 19). և թէ
մարմնական հաճոյքներ հետապնդող մը
արդէն ապականութեան մէջ է և չունի
բաժին երկնային յաւիտենական վայելքին
մէջ: Սոյն իմաստը կը հաստատէ նաեւ
Ոսկեբերան, շեշտելով միանգամայն թէ
հոս մարմնի բնական վիճակը չէ որ կը
ներկայացնէ Առաքեալը, վասնզի ան ա-
պականորիւն չ'ըսուի՝ այլ ապականացու-
թայց ուրիշներ կը մեկնեն վարդապետա-
կան իմաստով՝ այսպէս. Այս մեր մար-
մինը և արիւնը՝ հոսանուտ ու եղծանելի,
այս մարմնեղէն կազմածը, այնպէս՝ ինչ-
պէս հիմա կը կրենք՝ աղցաւոր, տկար և
մահկանացու, չի կրնար ժառանգել ար-
քայութեան անփոփոխելի կեանքը. Եւ ոչ
ապականորիւն յաւելուածը՝ բացայայտիչ
է, կ'ըսեն, մարմնոյ և արեան, որպէսզի
հասկցուի թէ Առաքեալը արքայութեանէն
դուրս կը ձգէ ասոնք՝ ոչ թէ ըստ բնական
գոյացութեան՝ այլ ըստ իրենց ապակա-
նելի վիճակին:

Յարութիւնը ուրացող Մարկիոնեաննե-
րը այս խօսքով կը ջանային հաստատել
իրենց մոլորութիւնը, մարմին և արիւն
մեկնելով ըստ յատուկ բնութեան, ինչպէս
կը յիշէ մեր Եզնիկը (Գլ. 59.) ու կը
յանդիմանէ ըսելով Առաքեալը յետոյ
մատով ցոյց կուտայ թէ այս մանկանա-
ցոս զգեցցի զանանորիւն (53, 54): Այս
երկու մեկնութիւններն ալ ուղիղ են, միեւ-
նոյն նպատակը ունին իւրաքանչիւրին տե-
սակէտով. այսինքն՝ մինչ մարդ մարմնա-
կան մտածութիւններու և գործերու հետ
է՝ արքայութեան արժանի չէ, նոյնպէս
մարմինները իրենց ներկայ շարժումով և
արիւնով ուսած՝ յարութիւն չեն առներ,
այլ փառաշարեալ վիճակով, այսինքն օժ-
տուած չորս կատարելութիւններով. Ան-
կրականորիւն, Պայծառորիւն, Արագաշար-
մոքիւն և Նրբորիւն կամ Անօրորիւն, որոնց
բացատրութիւնը պիտի տանք քիչ մը վար:

ՍԵՐՄԱՆԻ ՄԱՐՄԻՆ ՇՆՁԱԽՈՐ՝ ԵՒ ՅԱՌՆԷ
ՄԱՐՄԻՆ ՀՈԳԵԻՈՐ. ԵԹԷ ԳՈՅ ՄԱՐՄԻՆ ՇՐՆ-
ՁԱԽՈՐ՝ ԳՈՅ ԵՒ ՀՈԳԵԻՈՐ (Ա. Կորնթ. ԺԵ,
44): — Մարդկային ճակատագիրը ցուցա-
դրող այս պատգամը՝ որքան բացորոշ ու
նկարագեղ՝ նոյնքան ապաստանարան կար-
ծուած է հաւատուրացներէ ոմանց, իբր
փաստ իրենց խօշական ըմբռնումներուն:
Տեսնենք ուրեմն թէ ինչ է Առաքելոյն
միտքը նաեւ այս խօսքին մէջ՝ եկեղեցա-
կան Ս. Հայրերու բացատրութեամբ:

Մարդկային մարմինը՝ որ ըստ բնական
պահանջման շնչաւոր է՝ սերմանի, այսինքն
կը մեռնի, կը թաղուի ու կը փոխի, և
յառեկ մարմին հոգեւոր, յարութիւն առ-
նելէ ետքը կ'ըլլայ հոգեւոր մարմին, ոչ
րե փոխուելով ըստ գոյացութեան, վասնզի
տակաւին զայն մարմին կը կոչէ Առաքեա-
լը և թէ ըստ այդ ենթադրութեան՝ մարմնի
յարութիւն և նորոգութիւն չէր ըլլար,
այլ անոր եղծումը: Ուստի յառեկ մարմին
հոգեւոր ըսելով՝ կ'իմացնէ անոր հոգեւոր
ձիրքերով ճոխացած ըլլալը:

Եւ որպէս զի որոշ հասկըցուի մարմնի
այս կրկին հանգամանքը՝ կը հաստատէ
ըսելով. Երբ գոյ մարմին շնչաւոր՝ գոյ և
հոգեւոր: Մի զարմանաք, կ'ըսէ, այս տար-
բերութեան վրայ: Տիեզերքի կատարելու-
թիւնը կը պահանջէ որ անոր մէջ գտնուին
իրերու ամէն տեսակներն ու անոնց մէկ-
մէկու հակառակ աստիճանները: Ուստի
եթէ աշխարհի մէջ կայ շնչաւոր մարմին՝
կառավարուած շունչէ և շունչի համաձայն,
հարկ է որ ըլլայ նաեւ հոգեւոր մարմին՝
հոգիէ կառավարուած: Բայց թէ ինչ է
բուն իմաստը շնչաւորին և հոգեւորին,
զանազան մեկնութիւններ կան: Ս. Հայրե-
րէ ոմանք կը զատեն շնչաւորը մարմնա-
ւորէն, և այս վերջինով կ'իմանան ծառա-
յող մարմնական ախտերու և յօժարու-
թեանց, իսկ շնչաւոր այն՝ որ միայն մտքի
բնական լոյսով կը դատէ ու կը կշռէ:
Ոսկեբերան և ուրիշներ՝ շնչաւոր կը հա-
մարին անհատ մը՝ որ մարդկային ու աշ-
խարհային իմաստութեան միայն կ'անսայ,
և անով կը դատէ իրերը կամ զգայութեամբ

կը չափէ ամէն բան՝ առանց Հոգւոյն Սըր-
բոյ լուսաւորութեան: Արդ, այսպիսի մարդ
մը, ինչպէս կ'ըսէ նոյն Առաքեալը այլուր
(Ա. Կորնթ. Բ. 14), ոչ ընդունի զՀոգւոյն
Աստուծոյ. չ'ընդունիր, չի հաւանիր, չի
հասկնար ինչ որ Հոգին Սուրբ կ'ուսու-
ցանէ առաքելական քարոզութիւններով,
զի յիմարարիւն է նմա, յիմարական կը
թուին իրեն երկնային պատգամները, ան-
տեղի և հակառակ իմացականութեան,
ինչպէս վատատես աչք մը՝ որ հեռաւոր
իրերն ու տեսարանները սխալ կը տեսնէ
ու կը դատէ: Դարձեալ մեկնիչներէ շա-
տեր հոգեւորով կը հասկընան հոգեղէն-
ներու և հրեշտակներու նման, ինչպէս
Տէրը կ'ըսէր հաւասար հրեշտակաց (Մատթ.
ԻԲ, 30, Գլ. Ի, 36): Հոգեւորիկ այս
իմաստը կը յիշէ նաեւ Ոսկեբերան, բայց
կ'աւելցնէ նաեւ որ այդ պարագային չի
նկատուիր մարդկային հոգիէն առնուած,
այլ Ս. Հոգիէն կամ Աստուծմէ, որով
յարութիւն առնող մարմինը հոգեւոր կ'ը-
սուի՝ վասնզի Հոգին Սուրբ չի բաժնուիր
արդարներու փառաւորեալ մարմիններէն,
և կ'իշխէ անոնց՝ նոյն իսկ ներկայու-
թեամբ մարդկային հոգիներու: Ուղղափառ
վարդապետներու այս իրարմէ տարբեր՝
բայց ներքսապէս համաձայն մեկնութիւն-
ները դէմ են ոմանց թիւր կարծիքին թէ
յարութիւն առնող մարմին հոգեւոր ըսուե-
լուն պատճառն այն է որ կը փոխուի կ'ըլ-
լայ զուտ հոգի: Ս. Օգոստինոս կը յան-
դիմանէ այս մտար վարդապետութիւնը՝
ցոյց տալով յարուցեալ Տէրը որ իր մար-
մինը շօշափել կու տար աշակերաններուն,
և թէ — ըստ այդ կարծիքին — Առաքեալը
պէտք էր ըսել՝ սերմանի մարմին և յառնէ
հոգի: Եկեղեցւոյ Ս. Հայրապետները խըս-
տիւ զատապարտած են նաեւ այն հերե-
տիկոսները՝ որոնք նոյն խօսքին տալով

աւելի քմահաճ մեկնութիւն մը, մարմին-
ներու աստիճանաւորութեան մէջ կը զննէին
մարդկային հոգիներն ու հրեշտակները՝
իրը կոչր կամ հոգեղէն մարմիններ:

Սաղմեան վեղարաւորն ալ նոյն հնա-
գարեան թմբուկը կը զարնէ իր սա խօսքե-
րով. Մարմինը ոչիչ բան չէ՝ երբ ոչ ակնա-
կանորիւն, որ եակներու շարքիկ վրայեկ
որչափ դեպի կտ կամ դեպի առաջ կրրայ՝
կը ներկայանայ կոյրակ աւելի ներքակակ
կամ ակնիւրակակ... Չյու մը մարմինը
չատ աւելի մարմնաւոր է՝ քակ մարդու մը,
և մարդու մը մարմինը իր կարգիկ՝ շատ
աւելի մարմնաւոր է քակ հրեշտակի մը
մարմինը: (Սիոն, Թ. 5, էջ 145): Ու-
րեմն, ըստ իր համոզման՝ հրեշտակները
զուտ հոգի չեն, այլ մարմնաւոր էակներ,
և միայն իրենց նրբութեամբ է որ մարդ-
կային մարմինէն կը տարբերին: Ասիկա
տրամագծօրէն հակառակ չէ՝ վարդապե-
տութեանց Ս. Եկեղեցւոյ և բոլոր Ս. Հայ-
րերուն, մանաւանդ մեր Գրիգորեանց ու
Ներսիսեանց, որոնց հաւատարիմ ըլլալու
պէտքը կը շեշտէր՝ ամէն բանէ առաջ և
ամէն բանէ վեր:

Բովանդակ Ս. Գրոց, մանաւանդ պօ-
ղոսեան խօսքերուն մէջ, նշոյլ մ'անգամ
չկայ մարմիններու հոգիանալը հաստա-
տող, ո՛ր մնաց հրեշտակներուն մարմնա-
ւորութիւնը:

Ի գո՛ւր է առարկել Առաքելոյն այլուր
ըսածն ալ՝ թէ նախ շնչաւոր և ապա հո-
գեւոր (Ա. Կորնթ. ԺԵ, 46): Այդ բա-
ռերը լրացուցիչ են երկու յարակից տու-
ներու, որոնցմով մարդուն աղցաւոր ու
երանական վիճակները կ'իմացնէ՝ Աղա-
մայ և Քրիստոսի օրինակներով, ու ան-
միջապէս կը յարէ աստուածային կար-
գազրութիւնը՝ թէ ոչ նախ հոգեւոր մար-
մին եղաւ կամ պիտի ըլլայ, այլ շնչաւորը՝

1. Բ. Կարուն մէջ երեցող Մոնտանեան աղանդաւոր-
ները Տերտուլիանոսի խրթին ու այլաբանական խօս-
քերէն տարուելով՝ հոգեղէն գոյացութեանց կ'ընծայէին
անօր մարմին՝ անոնց հաստատ էութիւնը իմացնելու
համար: Իրենց պէտք՝ Մոնտանոս, ապականած բար-

քով ճարպիկ խարբայ մը, կրցած էր իր հետեւողնե-
րուն ներշնչել ու գործադրել տալ աւելի այլանդակ
մոլորութիւններ և անհեթեթ արարողութիւններ՝ զորս
կը զատապարտէ Ս. Երանոս, և սուրբ Հայրերն ալ չարա-
չար նզովեցին թէ՛ Մոնտանոսը և թէ՛ իր աշակերանները:

որ յետոյ սահմանուած ժամանակին՝ պիտի ստանայ հոգեւոր կամ փառաւորեալ կեանքը: Վասնզի ինչպէս Քրիստոսի մէջ անմահականէն առաջ կանխեց մահկանացու վիճակը, եւս աւելի նոյն կարգը պիտի պահուի բոլոր մարդոց համար: Ամէն բանի բնական ընթացքն է՝ անկատարէն զէպի կատարեալը երթալ. մարդ տղայ կ'ըլլայ նախ՝ և յետոյ չափահաս, հին օրէնքը աւետարանէն առաջ է: Այսպէս նաեւ՝ նախ Ադամ և ապա Քրիստոս, ծնանիլ նախ շնչաւոր Ադամէն, և ապա վերածընանիլ Քրիստոսով, մահկանացու ապրիլ՝ և յարութեամբ անմահանալ: — Հետեւաբար՝ անհիմն են իր սա համոզումները և արդիւնք ինքնայատուկ մտայնութեան. Ոչ որ շրջապատը հոգեւոր է՝ հոն նիւրբ այլևս կարեւոր չըլլարան, ակնակախութիւնը՝ այսինքն մարմինը՝ հոգեւոր կը դառնայ, վստիկ շնչաւոր մարմինի կապտակը հոգեւոր մարմինն է, որ վստիկանակալ պատձառն է առաջինին (էջ 145, 146): Քմահած են թաղութիւններ՝ որոնք գուցէ արժէք մը ունենան... երազներու աշխարհին մէջ: Բայց աւելին կայ զեռ, և հարկադրուած ենք բիշ մ'ալ կանգ առնել հաւատոյ այս կարեւոր կէտին վրայ:

Տեսէք թէ ան ինչպիսի՛ ըմբռնումներով կ'ոչնչացնէ մարմիններու յարութեան վարդապետութիւնը, հիմնովին չարափոխելով պօղոսեան պատգամներուն իմաստը:

Ինչպէս որ սերմին մէջ կայ, կ'ըսէ, կենսական սկիզբը — որ կը համապատասխանէ մարդուն կախնական հոգիին — և այդ կենսական սկիզբը պատած է հոռետով մը, և

1. Գծուարին չէ գուշակել թէ ո՞րքան պզտոր աղբիւրներէ անուած են Տ. Վ. Ն. ի այս ձախաւեր սկզբունքները: Յիշենք հոս անցողակի անոնցմէ մէկը միայն՝ որուն աւելի եռանդով կառչած ըլլաւ կը թուի. — Ժ. Գ. դարուն վերջերս երեցող երկու իմաստասէրներ՝ Աքսի և Էքարթ, առջինը Իսլամաստիքի ու երկրորդը գերման, հնարեցին ու հրատարակեցին ետեւէ ետեւ խորհրդապաշտութիւն (mysticism) կոչուած փեւխոփայական դրութիւն մը՝ որ շատ կէտերու մէջ ներքին ազդեցութիւն ունի համայնաստուածութեան հետ: Ասոնց համոզումով մարդ

այս հոռետը պարզապէս մտնելով՝ շարժուովիս փնտրելով՝ կեանքի սկիզբին կոր մեկ ծաղկումին արտայայտութեան տակնորսի մը կ'ըլլայ, այնպէս ալ մարդկային հոգիին նիւթակալ մարմնին վրայէն կ'ելլէ՝ հոգեւոր մարմնի մը հասնելու համար: Բայց այս processի ընթացքին՝ մարմինը հետզհետեւ և ի վերջոյ կը մտնի իր սպակաւորութեամբ և յարաբերակէ կ'առնէ կոր մարմինը՝ առանց սպակաւորութեան¹:

Եւ այս տարօրինակ մտայնութեամբ անհրէշային համարձակութիւնն ունեցաւ չըրացնելու նաեւ Քրիստոսի աստուածային մարմինը, և ստեղծելու հոգեւոր մարմնի մը ցնորքը, ինչպէս ցոյց տուինք մեր նախորդ յօդուածով: Ս. Առաքեալը, ընդհակառակին, ամէն մարդու սեփական մարմնին յարութիւնն է որ կը քարոզէ՝ նոյն սերմին օրինակով: Ահա կը նշանակենք անոր խօսքերուն հարազատ իմաստները՝ Ս. Հարց և Եկեղեցւոյ վարդապետութեանց համաձայն: (Ս. Կորնթ. ԺԵ, 42, 43, 44):

Տունկի մը հունտը կամ սերմը նախ ապականելի և փտելի ճանչցուած է, սերմանի սպակաւորութեամբ, բայց հագիլ թէ բուսնի՝ ապականութենէ գերմ կը համարուի ու նոր կենդանութիւն կը ստանայ: Նոյնպէս մարդկային մարմինը՝ ծնանելով, մեռնելով ու թաղուելով՝ ապականութեան կ'ենթարկուի, բայց երբ յարութիւն կ'առնէ՝ կը զգենու անապական կենդանութիւն, յառնէ առանց սպակաւորութեան: Յետոյ, սերմը թէպէտ ազեղ է երեւոյթով ու աննշան, սերմանի ակարգութեամբ, բայց յետոյ դուրս կու գայ կանաչ ու գեղեցիկ: Այսպէս նաեւ մարդկային մարմինը ազեղ ու անարգ՝ մա-

կային միտքը ունի կատարեալ ծանօթութիւն իրերու, շնորհիւ իր ներքին կամ խորհրդաւոր միութեան Աստուծոյ հետ... Բայց այս անգոյ ենթադրութիւնը՝ երբ մարդկային հնարք՝ կրեք շփոթելու չէ բրիտանական խորհրդապաշտութեան հետ, որ երկնային պարգիւ մըն է անսովոր ու բացառիկ, և կը ստացուի Հաւատոյ, Յուսոյ և Սիրոյ գերբնական շնորհներու միջոցով, մինչ փեւխոփայական խորհրդապաշտութիւնը բնական կը համարի այս բոլորը:

հուան և թաղման ատեն, յարութեամբ կ'ըլլայ գեղեցիկ և պայծառ, յառնէ փառք: Գարձեալ, սերմը կամ հունտը անգոր ու չնչին հատիկ մըն է՝ հովերու խաղալիք, սերմանի տկարութեամբ, բայց բուսնելէ ետքը՝ կը դառնայ կ'ըլլայ զօրաւոր և զիմացկուն, և վեր ու վար ճիւղեր ու արմատներ արձակելով՝ թէ՛ հովերու բռնութեանց դէմ կը դնէ և թէ՛ կը վերցնէ պտուղներու և թռչուններու ծանրութիւնը: Մարդկային մարմինն ալ իր ներկայ վիճակով թէպէտ սկար և զիւրեղծանելի է, յարութեամբ կ'ըլլայ ամենագօրաւոր ու կը կտրէ կ'անցնի ո՛ր և է անդամազրկելի կարծուած արգելք, յառնէ զօրութեամբ:

Վերջապէս, հունտը չոր ու ցամաք ըլլալուն համար՝ զիւրութեամբ չի ծամուիր և չ'ուտուիր, յետոյ կանաչանալով՝ կը դառնայ կ'ըլլայ փափուկ և ախորժահամ: Ասանկ ալ մարդկային մարմինը ներկայ կեանքին մէջ ծանրացած է թանձր հիւթերով, իսկ փառաւորեալ յարութեամբ պիտի ըլլայ ամենաթեթեւ ու երեւակայութենէ վեր արագընթաց, այնպէս որ իր առջեւը գրեթէ պիտի չունենայ ոչ ժամանակի տեւողութիւն և ոչ տեղական հեռութիւն. սերմանի մարմին շնչաւոր և յառնէ մարմին հոգեւոր:

Աստուածարանները՝ համաձայն այս մեկնութեանց՝ յարուցեալ մարմիններուն չորս ձիրքեր կամ վայելքներ կը նշանակեն: ա) Անկրկոյտութիւն (յառնէ առանց պականութեան), այսինքն ազատութիւն տկարութենէ, ցաւերէ ու մտէ: Այս պատճառով, Քրիստոսի յարուցեալ մարմինը մանաւանդ՝ զազրեցաւ ցաւերու և մահուան ենթարկուելէ, ինչ որ կը հաստատէ սոյն Առաքեալը Հռովմայեցիներուն ուղղած սա խօսքովը. «Գիտեմք թէ Քրիստոս յարուցեալ է ի մեռելոց, այսուհետեւ ոչ մեռնելի և մահ չ'ուս ոչ ևս տիրէ» (2, 9): Գայժառարիւն (յառնէ փառք), որով

1. Այդ բաներէն թելադրուած կովին մարմնովն ուրացողը՝ կը հեղինէր իր բննադատը սա կեղծ արգահատանքով: Առաջ « փառաւորութեան », այդ ճիւղակակ

կ'իմացուի թէ սուրբերուն մարմինները արքայութեան մէջ պիտի օժտուին ամենալուսաւոր ու աներեւակայելի գեղեցկութեամբ, ինչպէս կը վկայէ Ս. Հոգին. Արդարքն որպէս զարմանելիս ծաղկեցիկ, ի ժամանակի այցելութեան իշրեանց պայծառացի (Իմաստ. Գ, 7), և ինչպէս կ'իմացնէ ինքը Քրիստոս. Յայնժամ արդարքն ծագեցիկ իրքեզ զարեգակն յարաւորութեան կրկնից (Մատթ. ԺԳ, 45): Գ) Արագաշարժութիւն (յառնէ զօրութեամբ), այսինքն թէ յարուցեալ մարմինը ակնթարթի մը մէջ կրնայ փոխազրուել ու և է հեռաւոր տեղեր ու կտրել անցնիլ անասման միջոցներ. իրքեզ կայծակն ընդ կեղեցիկ ընրասցիկ: Ե) Նրբութիւն կամ ակուրտութիւն (յառնէ մարմին հոգեւոր), որով յարուցեալ մարմինը՝ բովանդակապէս հոգեւոր հաճոյքին կ'ենթարկուի՝ ազատ մարմնական պէտքերէ: Ասոր համար «հաւասար Հրեշտակաց» կը կոչէ զայն Փրկիչը՝ և սոյն հանգամանքով է որ իր աստուածային սուրբ մարմինը կտրեց անցաւ գերեզմանին կարծրապիւնդ կափարիչէն զէպ ի դուրս, և վերնատան թանձր պատերէն՝ զէպ ի ներս:

Ուրեմն առաքելական այս պատգամներուն մէջ, որոնց ապաւինած է սաղիւնեան յօդուածագիրը, կոր մարմնի խօսք չկայ, միւսնոյն ակնն է որ մեռնելէ ետքը յարութիւն կ'առնէ. նոյնպէս նաեւ մարդկային հոգին մարմնի վրայէն չ'ելլեր հոգեւոր մարմնի մը հասնելու նպատակով, այլ իր սեփական մարմնի հետ միանալու համար: Սոյն վարդապետութիւնը զանազան տեղեր շեշտուած կը տեսնենք աւելի պատկերաւից ոճով, ինչպէս վերեւ յիշեցուցինք. Զ. Քրիստոս զգեկոյ (Հռովմ. ԺԳ. 14: Գաղատ. Գ. 27), և Բեռնութեան կրկնից փափագել, կամ Զայն ի վերայ այսր զգեկոյ¹, (Բ. Կորնթ. Ե, 2, 4), ուր երկնային բնակութիւնը զգեստաւորութեամբ ներ-

բառնէ ոչինչ կը հասկնայ Հ. Փ. երբ ոչադիր հասկացողութեամբ բնութեան ըլլար թէ ինչ կը նշանակէ «զգեկոյ զպատկեր հոգեղիկին եւ զգեկոյ զպատկեր հոգեղիկին»:

կայացուած՝ յարուցեալ մարմինն է, կ'ըսէ Ոսկերեան, որ գոյացուցեալք չի տարբերիր մեր այս մահկանացու մարմինէն, այլ բնութեամբ նոյնը մեարմնով՝ կը հագնի անմահական փառքը:

Եթէ բանանք կորնթ. Ա. Թուղթը և աչքէ անցնենք ԺԵ. Գլխուն 36-41 համարները՝ պիտի տեսնենք որ Առաքեալը ոչ միայն կը բացատրէ այս վարդապետութիւնը նոյն սերմին օրինակով, այլ Թեթևօրէն տարակուսողն անգամ չարաչար կը յանդիմանէ. Անիտ, դու գոր սերմանակն ոչ կենդանանայ՝ երբ ոչ մեռակիցի: Գուն յիմար ես, կ'ըսէ, որ մարդկօրէն կը դատես յարութեան խորհուրդը. կամ — ինչպէս կը հասկնայ դարձեալ Ոսկերեան Հայրապետը — անմիտ ես տարակուսելուդ համար իրողութեան մը վրայ՝ որուն յարացոյցը կը տեսնես քու անձնական փորձովդ. քեզմէ և քու մէջը ունիս ապացոյցը: Դու գոր սերմանակն, այն սերմը զոր քու ձեռքովդ կը նետես հողին տակ ոչ կենդանանայ, չի բուսնիր, չի կանաչնար՝ երբ ոչ մեռակիցի, Թէ որ չփտի ու չքայքայուի: Արդ, քանի որ այս պայմանով կը յուսաս տեսնել անոր ընծիւղին ու հասակ նետելը, ինչպէս կրնաս կասկածիլ մարդկային մարմիններու վերակենդանութեան, առարկելով Թէ անոնք մահով կը լուծուին և կը փճանան:

Յիրաւի անմտութիւն է չհաւատալ Աստուծոյ հրաշքին, մինչ բնութեան մէջ և մեր աչքին առջեւ ունինք անթիւ ու անհամար հրաշքներ, բայց ամէնօրեայ ու սովորական ըլլալով՝ չենք զարմանար անոնց վրայ: Վասն այսորիկ՝ այսչափ:

* * *

Անցնինք վերջապէս տեսնել պօղոս — պետրոսեան երկեակ պատգամները՝ որոնց վրայ սաղմեան վեղարուորը կը պարծի

պիտի շնորհակալուիք այդքան յոյսարարութեամբ մտնելու իրենքի ծանօթ խնդիրներու կառադարձի մը» (Սին, Թ. 10, էջ 322): Թէ է՞նչ կրնայ ըլլալ իրական արժեքը

հիմնած ըլլալ իր աղճատարանութեանց ամբարշտագոյնը, այսինքն՝ Թէ Քրիստոս զատարկած կ'ըլլայ գերեզմանը մարմինէ, դիակէ, ինչպէս պիտի դատարկուի եղեր տիեզերքը ամէն նիւրե՛ կը յաշտակենք իր իրենց շրման հասկին, կը բնութիւնը կրակով այրելով յաշտի (Թ. 5, էջ 143): Եւ Թէ՛ ըստ Պօղոսի՝ Քրիստոս յարտաշունտաւ այնպէս՝ ինչպէս մենք պիտի առնենք յաշտակենքու վախճանին (Թ. 10, էջ 321):

Քաջայայտ ըլլալով հանդերձ իր «չըբնաղ» դաւանանքը Փրկչին յարութեան մասին, զայն հոս մերինին կը հաւասարեցնէ հակառակ նախընթացարար գրածին Թէ Քրիստոսի մահը յարտաշունտաւ է մեր մարմինէ մահէն (Թ. 5, էջ 143): Քննենք համառօտիւ Թէ ակնարկուած գոյգ առաքելական խօսքերուն մէջ արդեօք կարելի է գտնել իր հայհոյութեան նպաստաւոր ամենաչնչին նշանախեց մը անգամ: — Սկսինք Ս. Պօղոսով:

Զանազան Թուղթերուն մէջ Առաքեալը կը խօսի յաւիտեաններու վրայ, կոչելով երբեմն վախճան յաշտակեց (Ս. կորնթ. Ժ. 11), մերթ՝ կատարած յաշտակեց (Եբր. Թ. 26), և երբեմն՝ շրման ժամանակի կամ ժամանակաց (Գաղատ. Գ. 4, Եփես. Ա. 10): Արդ, մեկնիչներէ տմանք վախճան կամ շրման յաշտակեց կը հասկնան գերազանցութիւնը վերահաս ժամանակին, շնորհաց օրէնքին, որով Առաքեալը կ'ուզէ ըսել. Եթէ անկատար օրէնքին ատեն մեզան չողնեքը պարտաւոր գտնուեցան, աւելի մեծ պիտի ըլլայ մեր դատապարտութիւնը՝ որ կատարելագոյն ժամանակի մէջ կ'ապրինք: Ուրիշներ վախճան յաշտակեցը կ'իմանան ըստ առաւել ապականութեան որ պիտի ըլլայ յետին ժամանակներու մէջ, համաձայն Փրկչին ըսածներուն (Մատթ. ԻԳ, 12: Դուկ. ԺԷ, 26, 27, 28), և որու դէմ սոյն Առաքեալն

իր այս ծիծաղելի պոտտարանութեան, յաջորդ պարբերութիւնը ցոյց կու տայ արդէն նոյն Առաքեալին և Ոսկերեան Հայրապետին յանդիմանութեամբ:

ալ կը գանգատի: Զայս գիտաւիր զի յաշտալ յետին անկեցեկ ժամանակը չարք (Բ. Տիմոթ. Բ. 1): Սակայն ընդհանուր Ս. Հայրերու մեկնութեանց համաձայն՝ վախճան կամ կատարած կամ շրման յաշտակեց կը հասկցուի Մեսիային զալու ժամանակը կամ Նոր կտակարաններու շրջանը, որ վախճան յաշտակեց կամ զարտաց կը կոչուի՝ կրկին տեսութեամբ: ա) Մովսիսական կամ հին ուխտին տեսողութիւնը մինչեւ «կատարումն օրինաց և մարգարէից Քրիստոս», որմէ ետքը այլ եւս յուսալի չէ ուրիշ օրէնք կամ մեծագոյն մարգարէութիւն. վասնզի բոլոր կանխասացութիւնները, խոստումներն ու եղած հրաշքները՝ Քրիստոսի զալուստով և Անոր օրէնքով իրենց լրման կէտին հասան ու դադարեցան: բ) Մեր նոր օրէնքի ժամանակը վախճան յաշտակեց կ'ըսուի՝ ըստ կարգի յաջորդող դարերուն, վասնզի յետին դարը կը սկսի Քրիստոսով ու կը տեւէ մինչեւ աշխարհի վերջը, և այս մտքով յետին ժամանակ կը կոչէ զայն Յովհաննէս Առաքեալը (Ս. Թուղթ. Բ. 18): Եբրայեցիք երբեք ժամանակամիջոցներու կը բաժնեն աշխարհի տեսողութեան դարերը. օրէնքէն առաջ, օրէնքին ներքեւ և Մեսիային ատեն: Այս երրորդ դարը յաւիտեաններու եզրն է՝ ոչ միայն բազմամամբ անցած դարերուն, այլ որովհետեւ իր ծայրը ունի բոլոր ժամանակներու կատարումը՝ որուն կը յաջորդեն միայն անանցանելի յաւիտեանը և վերջին դատաստանը:

Այն Թէ ինչ կը նշանակէ՝ ըստ Պօղոսի՝ յաւիտեաններու լրումը կամ վախճանը, ուր չկայ դոյզն ակնարկութիւն փրկչական գերեզմանին, Քրիստոսով կը սկսի՝ բայց չի վերջանար Անոր մահով: Հետեւաբար, ինչպէս մոլորական է այն յայտարարութիւնը Թէ՛ Քրիստոսի ծնունդն ու տարարութիւնը Թէ՛ Քրիստոսի ծնունդն ու սկիզբին ու վախճանին (Թ. 5, էջ 144), աւելի եւս հրէշային է օրինակ բերել տիեզերքի սխալ հասկացում վերջնական լուծումը և կարծել փաստած ըլլալ Անոր

աստուածացեալ մարմինն չըացուի...: Գալով այս մասին Պետրոս Առաքեալի խօսքին, մեկնութիւնը կը թողուց Սարգիս Շնորհալին՝ որ մեր նախորդ յօդուածին մէջ բացատրեց նոյն Առաքելապետին ուրիշ մէկ խօսքն ալ:

ԵԿԵՍՅԷ ՕՐ ՏԵԱՌՆ ԻԲՐԵՒ ԶԳՈՂ, ՅՈՐՈՒՄ ԵՐԿԻՆՔ ՀՐԱՅՐԵԱՅԻ ԼՈՒԹԱՆԻՑԻՆ ԵՒ ԲՆՈՒԹԻՆՑԻ ՀՐԳԵՇԵԱԼ ՀԱԼԻՑԻՆ (Բ. Պետր. Գ. 10-13):

Հնարի սոսկալի օրինակօք ի դէմս անել և զարթուցանել զմիտս լսողացն, եթէ այս զգալի երկինք և երկիր և բնութիւնք տարբերէն արարածոցս զինչ կրելոց են ի կատարածի կամ որպէս են լուծանելոց... Եւ զինչ ասէ. «Յորում երկինք հրայրեացք լուծանիցին»: Այսինքն հաստատութիւնդ իբրեւ զխաբի ինչ ըմբռնեալ հրով տոչորի և լուծանի, և բնութիւնք այլոց արարածոցս նովին հրովն հրդեհեալ հալեսցին՝ յայլ իմն կերպարանս փոփոխելով, զոր յաջորդ բանին յանդիման ճառէ: «Նորոյ երկնի և նորոյ երկրի արարածոցն հայեցեալ սպասեմք»: Այսու զանհետագօտելի իմաստութիւնն Առաքելին յայտնապէս քարոզէ ըստ իմաստնոյն Սողոմոնի: Վասնզի նա յերեւելի արարածս հայեցեալ ասաց, «Աստուած իմաստութեամբ հիմունս արկ յերկիր», իսկ սա ի զգալի արարածոցս ծանուցեալ զիմանալին՝ այլ իմն օրինակաւ հիմունս արկանել ասէ նմա Աստուծոյ, այսինքն՝ ի ձեռն հրոյ, որով զերկինս և զերկիր կերպարանափոխ առնէ: Եւ իբրեւ հմուտ արուեստաւոր՝ զոսկի ի ձեռն բովուց ոմանց հրով փորձեալ գատանէ ի ժանկոյ անտի և նորագոյնս գործէ, նմանապէս և Արարչին զերկինս և զերկիր ի ձեռն հրոյ ազատէ ի հնութենէ անտի ապականութեանն զոր ի մարդոյ անտի կրեաց, և յառաջինն դառնայ նորագութիւն՝ զուարճ և ցանկալի տեսողացն երեւեալ: Այս է ասելն «Նորոյ երկնից և նորոյ երկրի»: Զսոյն զայս և Յովհաննէս ի յայտնութիւնս տեսանելով՝ տիրապէս գրեաց եթէ «Երկին նոր եղև և երկիր նոր, և քաղաքին Աստուծոյ ա-

մենայաբարդար պատրաստութիւնն և ամենաբարբի վայելչութիւնն: (Մեկն. եօթն թղթոցն կաթ. 605-606):

Արդ, ըստ հոգեկից վարդապետին, երբ տիեզերքը իր ահաւոր կատարածին հասնի՝ պիտի չղատարկուի ամէն նիւթէ կամ ոչնչանայ, այլ լուծուելով ու զտուելով մեղանչական ապականութենէն՝ պիտի ստանայ իր նախկին պայծառութիւնը: Այս է Ս. Գրոց և Ս. Հարց վարդապետութիւնը որուն հետեւութեամբ՝ կ'ըսէ Ս. Թովմաս Ազուիկացին. «Աշխարհ ոչ թէ պիտի ոչընչանայ, այլ կերպարանափոխ պիտի ըլլայ կրակի միջոցով»:

Նոյն Սարգիս Ծնորհալին (էջ 609) մեկնելով Առաքելապետին սա խօսքը թէ «ԶՈՐ ՕՐԻՆԱԿ ԵՂԱՅՐԵ ՄԵՐ ՊՕՂՈՍ՝ ԸՍՏ ԵՆՈՐԶԵԼՈՅ ՆՄԱ ԻՄԱՍՏՈՒԹԵԱՆՆ ԳՐԵԱՅ... ԱՆՈՒՍՄՈՒՆԻՔՆ ԵՒ ՅՈՂԳՈՂԻՔՆ ԿԱՄԱՌՈՐԵՆ ԱՌ ԻԻՐԵԱՆՅ ԱՆՁԱՆՅՆ ԿՈՐՈՒՍՏ», կը գրէ. «Անուամուսն ասէ գնոսին, զի այնպիսիքն թէպէտեւ երկրաւոր շնչաւոր իմաստութեամբն կատարեալը իցեն, բայց բան զտգէտս տգիտագոյնը են և քան զյիմարս յիմարագոյնը: Արդ նոքա այնպիսիքն կամակորեն, այսինքն՝ հատակոտոր առնեն, զվկայութիւնս զանազանս որ ի նոսին վասն մարդեղութեանն Քրիստոսի և կամաւոր չարչարանացն և մահուանն՝ ոչ ընդունին, նաեւ ըստ իւրեանց կարծեացն յեղափոխութեանն, այն է կամակորելն, ոչ միայն գտուր թուղթան Պողոսի՝ այլ և զամենայն սուրբ գիրս Մարգարէիցն: Եւ ոչ միայն խանգարեն նոքա զՔրիստ Աստուածաշունչս՝ այլեւ զիւրեանց թոյնս դատութեան ի նոսին խանեն, և զՀոգւով Սրբով գրեալսն ապականեն: Ձի եթէ որ բանիւ զՀոգին Սուրբ հայհոյեն՝ չունին թողութիւն ոչ յայժմուս և ոչ ի հանդերձեալսն՝ ըստ տէրունական օրինացն, որչափ եւս առաւել սաստիկ պատժոց չիցեն

արժանի որ արդեամբ ձեռն արկանեն հայհոյել և թշնամանել զՀոգին Սուրբ: Չպատգամս Նորա զոր խօսեցաւ յօրէնս և ի մարգարէս և յաւետարանս՝ խոտել և ապականել, և զվկայութիւնսն որ վասն Քրիստոսի՝ ի դերեւս հանել»:

— Ականջը խօսի բացատրութիւն մը շակոդին:

Տեսանք ահա վճիռ իմաստները առաքելական այն պատգամներուն, զորոնք ինք խեղաթիւրելով՝ կարծեց հաստատած ըլլալ իր ենթադրութիւնները: Եթէ ստիպուեցանք այսքան մանրամասնօրէն հետազոտել խնդիրը, մեր նպատակներէն մէկն ալ էր ցոյց տալ թէ մինչեւ ո՞ր կրնայ հասնիլ Աստուծոյ գիտութենէն զուրկ կղերական մը:

Ասկէ 30-35 տարի առաջ Ամերիկայի մէջ ապրող հայ աշխարհական մը, Մանկասարեան, Քրիստոսի գոյութիւնն անգամ կ'ուրանար, և ասպարէզ կը կարգար բոլոր Հոգեւորականներուն՝ փաստելու զայն եթէ կրնան, մինչ ինք տրամարանութեամբ պիտի հաստատէր Յիսուս անունով մէկու մը չգոյութիւնը: Այսօր ալ պակաս չեն այդօրինակ ապուշներ, և աշխարհ լի է անաստուածներով՝ աւելի քան երբեք, բայց բարեպաշտներ անոնցմէ շատ նուազ կ'ազդուին՝ քան մէկ ուխտագրուծ կղերականի մը երեսէն, և իրաւունք ունին: Ահա խնդրին յոյժ կարեւոր կէտը մեզի համար: Ինչէն է որ ժամանակէ մը ի վեր — յարգելով ընդհանուր մեծամասնութիւնը — կրօնամերձ ու անբարի եկեղեցականներ են որ նշաւակ կ'ըլլան աշխարհականներու մեղադրանքին¹:

Մարդ ինքիւրեն յանկարծ չի փոխուիր, կ'ըսենք, մանաւանդ հոգեւորական մը: Այս

¹ Երբ Երուսաղէմի Պատրիարքին, որ կրօնականներուն կը վերադրէ անոր այժմեան մակերեսային ու տխուր վիճակը, հեն (Սրաքս, 17 Նոյեմբ. 1934, Աղբքսանդրիա, — իսկ յօդուածը տրուած Սիւանիկէն):

բարեմիտ ենթադրութեան ո՞րքան կը հակասէ մեզ զբաղեցնող տխուր պատկերը, ուր ստութիւնը ցուցադրուած է ճշմարտութեան տեղ, կեղծիքը՝ իրականութեան և խաւարամտութիւնը՝ յստակատեսութեան: Ինչ բան կրնայ ըլլալ շարժառիթ այսքան թշուառ ծայրայեղութեան:

Ծանուշատ են պատճառները, յիշենք ամենէն աւելի սովորականն ու վտանգաւորը: Պոսուէ, աշխարհի գերագոյն հանճարներէն մին, գրած է սա իմաստալից խօսքը. Toute erreur est fondée sur quelque vérité dont on abuse, ամէն մոլորութիւն հիմնուած է ճշմարտութեան մը վրայ՝ զոր չարաչար կը գործածեն մարդիկ: Արգարեւ բոլոր հերետիկոսներու առաջին քայլը կը գտնենք Ս. Գրոց այս կամ այն ճշմարտութեան սխալ ըմբռնումին մէջ: Հոն ոչոյզն շեղում մը բնագրի հարագատ իմաստէն՝ բաւական եղած է յաճախ տրամագծապէս ներհակ ուղղութեան տանելու, և մարդկային միտքը՝ այս ընթացքով՝ հետզհետէ աւելի հեռանալով իր նպատակէն՝ դատապարտուած է վերջ ի վերջոյ թաւալուր ինչալ մոլորութեանց լարիւրինթոսին մէջ:

Ահա՛ վիճակը բոլոր անոնց որ յանդրոներ են իրենց անձնական դատողութեան ենթարկել կրօնի գերբնական խորհուրդները (mystère): Այս սանձարձակ անստամտութիւնը բաժան բաժան ըրած է քրիստոնէութիւնը և տակաւին ընկէ չի քրիստոնէութիւնը և տակաւին ընկէ չի դադրիր: Ասով է որ փիլիսոփայական վարկածները կը շփոթուին Աստուծոյ գիտութեան հետ, կ'անարգուին Անոր պաշտօնեաները՝ իբր արհամարհելի ոչնչութիւններ, կը չարափոխուին Հոգւոյն Սրբոյ ներշնչութիւնը, և կ'ուրացուի առաջին ու վերջին ճշմարտութիւնը՝ կեկրակին յոյժ յոյժ փրկութեան Քրիստոս: Այս է՛ միթէ հոյաքանակեց Քրիստոս: Այս է՛ որ զի վերջ գեպէս անանկացածներու բռնած դիմքը տրած ըլլալ իրեն բաժին ժառանգութեան: Ան պիտի չունենար անշուշտ Հաւատարմքը որ անարգելու յիմարութիւնը և ոչ ալ առասրբազրելու յիմարութիւնը: Սիեգեթուր կոխելու զայն բանաձեւող Տիեզերքի

րական Ժողովներու հեղինակութիւնը, եթէ նախապէս իր ըննադատութեան ենթարկած չըլլար աւետարանական և առաքելական պատգամները:

Ողջ տրամաբանութիւնն իսկ ուրիշ բան պիտի չնկատէ իր այդ զոյգ յօդուածները՝ եթէ ոչ խառնակոյտ մը կեղծիքներու և հակասութեանց: Անոնց մէջ, ինչպէս տեսանք, երբեմն հաւատացեալ կը ներկայանայ ինք՝ երբեմն անհաւատ, թէ՛ կը զոյգալիբ ուղղափառութեան վրայ՝ և թէ՛ հայհոյանք կը համարի հայրենաւանդ դաւանութիւններ. թէ՛ կը մերժէ ոչինչէ ստեղծագործութիւնը՝ և թէ՛ հաւատալիքներու բացատրութիւն կը մշակէ, թէ՛ բողոքական լայնախոսութեան դէմ կը զինուի՝ և թէ՛ կ'ուրանայ հաւատոյ ամենէն կենսական մասերը:

Մինչ ճշմարիտ եկեղեցականներու պարտականութիւնն է մաքառիլ ամէն մոլորութեանց դէմ, ուղղել ընկերութեանց և դարբերու վրիպակները, ինչպէս շատ իրաւացիօրէն կը շեշտէր ատենօր հոգեկից վարդապետ մը, արդիականութեան բոլոր ասպետները կը զգուեն կը փայփայեն կրօնամերձ սկզբունքներն ու հակաւետարանական անհեթեթութիւնները՝ գծուծ մարդահաճութեամբ:

Սակայն քրիստոնէական կրօնքն ու աւետարանը ոչ միայն չեն կրնար փոխուիլ և ժամանակներու յարմարցուիլ, այլ միշտ դատապարտեր են ու պիտի դատապարտեն ամէն տեսակ մոլորութիւններ՝ որ կը մերժեն կամ կը խեղաթիւրեն հաւատոյ ճշմարտութիւնները:

Թափուր գերեզմանը ուրեմն ճշմարիտ քրիստոնէին կը ներկայացնէ այն մեծ խորհուրդի սատուածպաշտօնը որ կրեւեցաւ մարմնով, արդարացաւ հոգով, յայտնեցաւ կրեւոտակաց, քարոզեցաւ ի կերպիւս, հաշտարիւմ կրեւ աշխարհի և վերացաւ փառք: (Ա. Տիմ. Գ. 16): Կորսուածներու համար՝ յիմարութիւն է այն, ինչպէս խաչին ճառը, իսկ փրկուածներու՝ աստուածային զօրութիւն և իմաստութիւն: Առաքելական այս միակ շանթահարիչ պատ-

¹ Վերջերս ի միջի այլոց Կ. Ս. Ֆարաճեան, Երիտասարդոքիւնը խորագրին տակ՝ կը նկարագրէր Հայ Եկեղեցւոյ ներքին ու անհոգի կեանքը, մէջ բերելով «Միտ»-էն (Թիւ 9, տարի 1934) հաստատական խօս-

զամբ ցոյց կու տայ անյատակ խորութիւնը անդունդին՝ որ կայ ուղղափառ դաւանութեան և ողորմելի ճամարտակութեանց միջև:

ՅԵՏ ԳՐՈՒԹԵԱՆ

Մեր այս յօդուածները մամուլին յանձնուելու ընթացքին երեցան ոչ նուազ ուժգին հերքումներ նաև ազգային լրագիրներու մէջ: Ամենէն առաջ կարդացինք «Ծեփեիկին» շաբաթաթերթի (17րդ տարի, թիւ 41) մէջ «Ժողովող» ստորագրութեամբ գրուածք մը, ուր ի միջի այլոց՝ սա խօսքերը կային. «Այս գրութեան տեղի տուող Վարդապետը այն քանի մը յառաջադէմ խոստովանելի արեղաներէն է եղեր՝ որոնք Երուսաղէմէն Անգլիա զրկուած են Աստուածաբանութիւն ուսանելու համար... Գաղափարը ինքնին baroque է արդէն... Ես կը տարակուսիմ թէ հոն մեր վարդապետին Theologie pure սորվեցուցած ըլլան, այն սարգ պատճառով որ Անգլո-Սաբոն և Գերման երկիրներու մէջ՝ փափաքուած Աստուածաբանութիւնը գոյութիւն չունի. կը հաւատամ սակայն որ անոր սորվեցուցած ըլլան Ազատ-Որմնագրութիւնը, որուն էութենէն է provocationներ ստեղծել կրօնհարցերու մէջ: Արդարեւ Տերան Վ.ն ալ տարբեր բան մը չէ ըրած: Ան ապացուցանել կը փորձէ թէ երկինք համբարձող և Աստուծոյ աջ կողմը նստող Յիսուսը՝ նովին մարմնով (միս ու ոսկոր ունեցող մարմնով) չէ որ երկինք էլած է, այլ «փառաւորեալ», (այս բառին իմաստը իրեն հարցուցէք): Եւ այս կէտին վրայ՝ իր մտքի ամբողջական թափով յարձակում կը գործէ Հ. Փէլեկեանի վրայ, որ փորձած էր հակառակը պնդել: Որպէս զի մեր բերանն ալ այնքան անգուռն չգտնէ, մեզի թոյլ կու տանք յիշեցնելու թէ Քրիստոսնայ Եկեղեցիին ծոցին մէջ գտնուած են անշուշտ իրեն (և իր անգլիացի ուսուցիչներու) պէս վարդապետներ, որոնց կրօնական անվերջ ու անյատակ վիճաբանութիւնները վերջ ի վերջոյ տեղի են առեր երէք Տիեզերական Ժողովներու գումարման, որոնց մէջն է որ բաւնաճուած և ընդունուած են Քրիստոսնական վարդապետութեան հիմնական հաւատալիքները՝ երբ անփոփոխ և անքննադատելի ճշմարտութիւններ... Իր հոգեւոր հօր՝ Պատրիարքին թողլով այս առթիւ իր ականջը քաշելու հոգը,

կը փափաքենք որ իր իմաստասիրական աշխատութիւնները քիչ մըն ալ ուղղէր դէպ ի ուրիշ «նովին մարմնով» մը, չայ աղբը. աւանդու համար թէ՛ չարչարուած, խաչուած, թաղուած և յարութիւն առած այս աղբը, նախապատեւրագման առողջ հոգեով ու մտքով մաքուր մնացէր է՝ թէ «փառաւորեալ» է, որ այս պարագային կը նշանակէ ամէն սպականութիւն հափած՝ հոգեով, մտքով ու մարմնով»... Էւն:

«Հայ Խօսնակ» ի մէջ (1936 Փետր. Թ. 2) կարդացինք ուրիշ հերքում մը՝ աւելի խիստ գրուած Մինասեան Պարոյր Վ.ի կողմէ, որ իբր Երուսաղէմի նախկին շրջանաւարտ՝ մօտէն ծանօթ ըլլալով Տ. Վ. Կ. ի մոլորական գառանցանքներուն, հրապարակաւ և անվերապահօրէն կը նշանակէր զայն աւելի քան որ մենք կրնանք յիշել յուսալ: Յօդուածագիր Վարդապետը կը թուէր ճշգրիտ թարգման ըլլալ մեր համոզումին՝ հետեւեալներու նման խօսքերով:

«Մոլորութիւնը յառաջ եկած է նախ յանգուզն յառաջագրութիւններէն, Ս. Գրքի սխալ հասկացողութենէ, կրօնական իրողութիւնները արդի մտածողութեան պատշաճեցնելու անիմաստ և բռնաղբօս ճիգերէ... Ու այս բոլորը անոր համար՝ որպէսզի բացատրէ Քրիստոսի յարութեան պարագան զոր շատեր չեն կրցած հասկնալ եղեր... Իրաւունք ունենալ կը կարծէ կրօնական կալուածին մէջ ազատորէն մըտնել, ամէն գաղտնիքի և խորհուրդի խելք հասցընել, բացատրել և մեկնել զանոնք իր չգիտցած և չհասկցած ձեւերով. վանդի կը մերժէ չգիտականութիւնը... Սուրբ Գրքի և նոյն իսկ ինքերեն հակասող սողերու ամբողջ «յարասութիւն» ներով ընթերցողին կ'առաջնորդէ մամուռ և անեղ բաւելիներէ, տանելու հասցնելու հոն՝ ուր Քրիստոսի յարութիւնը կրցած է «չքացում» ի վերածել... Այսքան հայհոյութիւն Ս. Գրքի դէմ, այսքան կուրուցութիւն և ագիտութիւն, այն ալ Վարդապետէ մը ստորագրուած, ապշեցուցիչ է պարզապէս: Երկուէջ տրամաբանութիւն կարգալէ ետք՝ սորվեր է թէ ստեղծումը արդէն ստեղծուածին համար նախորդող կուտան մը կը պահանջէ, և հիանալի հետեւութիւններու շարք մը կը ներկայացնէ մեզի:... Ինչո՞ւ Ս. Գրքէն մէջբերում մը չէ ըրած, և ելած նոր քրիստոնէութիւն կը բարոզէ... Ազանգարանը կը շարունակուի տակաւին էջերով. Աստուծոյ իր շունչը փչելը մարդուն մէջ՝ episode մըն է. ուստի հարկ է

ըսել թէ հոգեղինապէս իմացուած ինչէ մը կը ծնի ամէն բան: Տրամաբանութիւնը սխալ է և հակառակ Ս. Գրքոց և աստուածաբանութեան. Աստուծոյ իր շունչը փչելը ի մարդն չեղրակացներ թէ ինչէ մը կը ծնի ամէն բան: Կ'երկարի տակաւին շարքը, և կարելի չէ հանդիպել սողի մը որու մէջ հերեպիկոսութիւն մը չըլլայ: Կ'անցնենք բուն կէտին, այսինքն անոր որ մեր Տիրոջ Յարութեան Վարդապետութեան դէմ եղած մոլորութեանց կորելը կը կազմէ... Քանի որ հարցում ընելէ չվախնալու իրաւունքը տուած մեզի, հարցում մըն ալ մենք ընենք. Ենչ բան յարութիւն առաւ ուրեմն այդ գեղեղմանէն. մենք կ'ըսենք մարմինը՝ իր բոլոր մասերով, իր փառաւորութեանը մէջ. կը շեղագրենք այդ բառը, վասնզի կը տարուինք մտածել թէ մոլորութիւնը յառաջ եկած է գլխաւորապէս այդ բառին սխալ հասկացողութենէ մը. փառաւորութիւնը շատ բան կ'աւելցնէ մարդկային մարմինին վրայ՝ առանց անկէ բան մը պակսեցնելու: Արդ եթէ չկարենանք ըսել թէ Տիրոջ մարդկային մարմինն է որ յարութիւն առաւ, ո՞ւր կը մնայ ուրեմն Յարութեան հրաշքը... Յիսուս իր ոսկոր և մարմին ունենալը կ'ըսէ. իսկ Տիրան Վ. կ'ըսէ թէ Ան ոսկոր և մարմին չունէր. Յիսուս զինք «նոյն» կը կոչէ, Տ. Վ. կ'ըսէ թէ «նոյն» չէր. արդ, ո՞չ ամբարշտութեանս, կամ Յիսուս սուտ էր կամ Տ. Վ. և որովհետեւ Յիսուս սուտ չի կրնար ըլլալ, ուրեմն Տ. Վ. մեծագոյն խաբեբան է որ այս բոլորը գիտնալով՝ չէթանսաբար կը ժպտի այդ հայհոյութիւնները ընելու և մալորեցնելու Աստուծոյ ժողովուրդը՝ եթէ հնար ինչ իցէ... Չայն շատ մօտէն ճանչնալու դժբախտութիւնը ունենալով, կրնանք վստահօրէն ըսել թէ կորսուած մըն է անկիս այլեւս անվերագրուած իրողութիւնը, և եկեղեցական բարձր իշխանութեան կը մնայ... զրկել զինք որ երթայ ափ առնէ իրեն պէս մոլորամիտներու պալատին դարպասները» են են:

«Խօսնակ» նոյնութեամբ հրատարակելով յիշեալ Վարդապետին այս բողոքագիրը՝ կը գրէր. «Սիոն» Տերան Վ.ի ակնարկեալ գրութիւնները հրատարակելէ ետք - ինչ որ տարօրինակ և բը հրատարակելէ ետք - ինչ որ տարօրինակ և բը զարմանալի է - լուռ մնաց մինչև հիմա... Բայց իրաւունք ունինք ակնկալելու որ նոյն պաշտօնաթերթի խմբագրութիւնը որոշ արտայայտութիւններով խմբագրութիւնը որոշ շեղումներով, Ս. լապէս ծանրակշիւ արտայայտութիւնները, Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան Տնօրէն Ժողովը

և իր Սրբազան Նախագահը ընթերցեն նկատի առնեն խնդիրը, են: - Նոյն թերթը իր Ապրիլ ամս սաթիւին մէջ Յարութեան վրայ գրելով՝ սա խօսքերը կ'ընէր՝ իբր պատասխան ուրացողին. «Այդ համոզումին (չոյս կէտնքի մը ստուգութեան) խարխուլը կը կազմէ Յիսուսի Յարութեան շօշափելի իրականութիւնը, ինչպէս կը պատմուի Աւետարանին մէջ, ինչպէս կը բարոզեն Առաքեալները: Հոգ չէ թէ մինչև իսկ մեր մէջ գտնուին այնպիսիներ, որոնք՝ այդ որքան հրաշալի նոյնքան ալ ստոյգ իրողութիւնը՝ մարդկային խելքով բացատրելու միամտութեան տարուած, աշխատին մանուածապատ, առեղծուածային բացատրութիւններով՝ ստուգութեան վերայ ստուգածային հրաշքին վրայ, և իշխան մոլորութիւններու մէջ: Ճշմարիտ հաւատացեալը միշտ ամուր կը մնայ Աւետարանով հաստատուած իրողութեան վրայ»:

Յետոյ տեսանք նաև բողոք մը ոչ նուազ ուժգին «Նոր Լուր» ի մէջ (1936, Ապրիլ 11): Ծանօթ հրապարակագիր Պր. Արշամ՝ Ս. Չատիկի առթիւ յիշեցնելով մեծ օրուան նշանակութեան հակառակ՝ սաղիմեան արեղային տուած գայթակղութիւնը, կը շեղէր փութով առաջն առնելու հարկը, զգացնելով միանգամայն գոհացումի մէկ ազդանշանը «Սիոն» ի յաջորդ ամսաթիւին մէջ, զոր մենք ալ հաճոյքով կարդացեր էինք: Գեղեցիկ խմբագրական մը զգայուն և հայրենաշունչ, որ թէեւ անստորագիր՝ կասկած չէր թողուր ծանօթ մեծ մտքի մը արտադրութիւն ըլլալուն: Երուսաղէմի Պատրիարք Սրբազանն էր անշուշտ որ նիւթ առնելով Վարդանանց պատերազմի գրուագիտէ մին՝ կը թուէր դարձի կոչել իր մոլորեալը յիշեցնելով անոր նահատակ Հայու մը անվեհեր պատասխանը տրուած Պարսից գոռոզ արքային, իբր այս վերջինը կը ծաղրէր ու կ'անարգէր քրիստոնէականութիւնը իբր խաչուած, մեռած ու թաղուած Աստուած մը պաշտող. Գեռ աւելի եւս շարունակէ ընթերցումը... Եւ ձեռնհասօրէն կը փառաբանէր փրկչական Յարութիւնը՝ եզրակացնելով թէ «Այս մեծ խորհուրդը քրիստոնէութիւնն իսկ է և պէտք է ըլլայ միակ յոյսը տառապահոծ Հայութեան: Որչափ իրականութիւն է Քրիստոսի մահը՝ նոյնքան իրականութիւն է Անոր յարութիւնը, վասնզի գերեզմանը ոչ թէ վերջակէտ եղաւ Քրիստոսի կեանքին, այլ աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել թէ Անոր կեանքին սկզբնակէտը եղաւ» են:

Սակայն հակառակ այսքան հաւատումներու և բուռն բողոքներու, գայթակղութեան հեղինակը դարձեալ կը մնայ տեսուչ ժառանգաւորաց վարժարանին, որու համար գարմանքէ աւելի բան մը կը զգանք բնականաբար, և անհաւատալի պիտի թուէր մեզի՝ եթէ շօշափելի փաստ մը չուենայինք իր իսկ պաշտօնական ստորագրութեամբ:

Ասով հանդերձ, մենք անզէտ Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց վանական ներքին անցուղարձերուն, մեզի բնաւ իրաւունք չենք տար երեւոյթէն դատելու այս անսպասելի տնօրինումը. սիրելի է մեզ յուսալ մանաւանդ որ ստոյգ ազդանշանն ըլլայ յանցապարտին բարեփոխութեան:

Ամէն պարագայի, Սրբազանը իր գիւտաւոր ու հայրական կոչովը - ուղղակի թէ անուղղակի - ապտակ մըն է որ իջեցուց մոլորեալի եւ բեփն: Իցիւ թէ իրօք զգածուէր ու զգաստանար. մենք առաջինը պիտի ըլլայինք շնորհաւորելու զայն՝ իբր աստուածային գթութեան բացառիկ հրաշքներէն մէկը: Սակայն հաւատքնիս, դժբախտաբար, թերի է այս մասին, ձեռքերնիս ունենալով իր կամակորութեան գործնական ապացոյց մըն ալ: Ամիսներ առաջ ստացանք իրմէ պատասխան մը մեր առաջին յօդուածին՝ վիմատիպ կրկին օրինակներով, մէկը մեզի և միւսը «Բաղձալէպ» խմբագրութեան ուղղուած: Ըստ իր գրածին՝ «Մեռն» ի մէջ տեղ գտած չըլլալով՝ աճապարէր էր այդ միջոցով մեզի հասցնել իր բռնաջան ու կարկատուն փաստարկութիւնները, որոնց մասին գաղափար մը տալու համար հոս կը ներկայացնենք համառօտութիւնը բառ առ բառ: Կախ իրեն դէմ գրուածներուն մէջ մերինը աւելի լուրջ և գովելի յայտարարելով հանդերձ, ետեւէ ետեւ կը թխէր իրար չբըւնող ինքնարդարացումի և պարսաւանքի խօսքեր: «Մեր ըրածը պարզ բամբասանք է եղեր՝ ըստ երեւոյթին լաւ յօրինուած, նոյն իսկ ինքզինքնին մտացի կարծող միամիտները մոլորցնելու չափ. — թէ մենք կարգաւոր և կարգացածնիս

համադրելու համբերութիւնը չունինք. — թէ աճապարարութեամբ ցատկեր ենք իր քանի մը խօսքերուն վրայէն. — թէ առանց ըմբռնելու իր պարբերութեանց իմաստները՝ կարատեր ենք զանոնք. — թէ յոգնեցուցիչ բան է եղեր վիճել մեզի հետ որ չենք կրնար համաբարդութեան մը մեծագոյն նախադրեալներէն եզրակացութեան անցնել՝ առանց փոքրագոյն նախադրեալներու սանդխամասներուն վրայ կոխելու. — թէ հասկացողութեան համար պէտք է որ սահմանունն բառերու սահմաններու եզրերը և եզրերու սահմաններուն եզրերը, ու դեռ վերջը չգալիք իմաստակութիւններ. — թէ ոչ չինչին բացարձակը մեր դաւանանքն է եղեր, մինչ բերուած օրինակներու մէջ այդ բառը չի գտնուիր. — թէ սակեղծումը և ծնունդը հոմանիշ են՝ ըստ որում Աստուծոյն կը ծնի ամէն ինչ, եւն: Ու կը վերջացնէր սա նշանակալից սպանալիքով. Ի՞նչ վայնասուն է այս որ կը փրձի վէնետիկէն, ի՞նչ է ասոր շարժառիթը... մենք մեր խեղճին յարմարեցուցեր ենք եղեր մեր հաւատալիքները: Բայց մենք ալ պէտք է ըսենք... ըսենք. աւելի լաւ է չըսենք. դեռ առիթ կ'ըլլայ կը յուսամ: Միայն Հ. Թ. աղէկ կ'ընէ եթէ ասա չափէ և մէկ ձեւէ...»:

Մենք լիովին տուած ըլլալով արդէն այդ ծիծաղելի յոխորտանքներուն արժանի պատասխանները, չունինք այլևս ուրիշ ըսելիք՝ եթէ ոչ յանձնարարել որ լաւ ուսումնասիրէ և իւրացնէ իր հոգեւոր Պետին կոչի հրաւերը: Առանց այս պայմանին՝ պիտի նկատենք զինք թաւալլոր ինկած մոլորութեանց խորխորատը, նման մօրուտի մէջ կիսովին մխրճուած ողորմելի մարդու մը՝ որ սրբան շարժի ազատելու համար՝ դատապարտուած է ալ աւելի խորասուզուելու, մինչեւ որ դուրսէն հասնի ձեռք մը զինք փրկելու համար: Մեր պարագային, այդ բարերար ձեռքը աստուածային յատուկ շնորհքն է՝ զոր սրտանց կը մաղթենք:

ՎԵՐՋ

Հ. ԹԱՌՈՒԱԿԻՅ ԹՈՒՄԱՏԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԿՈՐՈՒՍՏՆԵՐ

ՎԵ Հ. ԲԱԲ ԳԵՆ Ա. Ա. ԹՈՒԱԿԻՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՍՍՈՅ

ԿԵՆՍՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԾԵՐ
ՎԵՆ. Բարգէն կաթողիկոս Կիւլէսէրեանի յեղակարծ սգալի մահով պակսեցաւ Հայ եկեղեցական դասէն կարկառուն դէմք մը, կորովի գործիչ մը և հմուտ բանասէր մը:

Ծնած Այնթապի մէջ 1868, Մարտ 17ին, մկրտութեան աւագանէն կոչուած Յարութիւն, ան գաւառի մոռցուած կեանքէն դուրս կու գար եկեղեցական ասպարէզին նուիրուելու տենչով նախ Երուսաղէմ (1888), ուր շատ համառօտ կ'ըլլար իր դադարը: Կրթարանը սակայն ուր նա մեծցաւ՝ Արմաշ էր. հոն, համեմատօրէն երկար ընթացքով մը - 1889-1895 - կազմուեցաւ իր մէջ բուն եկեղեցական և մամուլեցաւ իր մէջ բանասէրը մեծանուն Գուրեանի նաւանդ բանասէրը: Հմուտ ու բանաստեղծ շունչին տակ: Հմուտ ու բանաստեղծ Պատրիարքին է որ կը պարտի անշուշտ Բարգէն Ա. կաթողիկոս - և իրեն հետ բուր ուսեալ դէմքերը Գուրեանի աշակերտներուն - իր հայագիտական, բանասիրական և ընդհանուր զարգացման այն ճորիպաշարը, որով ապրեցաւ ու գործեց հեղինակօրէն, և, խոստովանելու ենք, թաքուն և ապարդիւն չպահեց, ինչպէս կը վկայէ Հայ պատմական - բանասիրական մամուլը 1895 թուականէն մինչեւ անոր անդարձ մեկնումը մեզմէ:

Բարգէն կաթողիկոս արդէն իր աշակերտական շրջանէն էր որ - Սարկաւազ Արմաշական - մուտք կը գործէր Հայ գրական կեանքէն ներս Պոլսոյ մամուլին մէջ:

1898ին կը ներկայացնէր Հայ բանասիրութեան «Եղիշէի պատմութեան» քննադատականը՝ իրրեւ վարդապետական աւարտաճառ, որ հանդերձ իր յանդուգն կամ քննադատելի կողմերով կը յայտաբերէր իր մէջ հմտութիւն, կորովի գրիչ և ազգային պատմական - մատենագրական կեանքին ուսումնասիրող: Ասոր համար էր որ իբր բաջալերական՝ կը ստանար իզմիրեան մրցանակը:

1895ին բահանայացած՝ ուսուցչական պաշտօնին հետ իր աշխատակցութիւնը կը բերէր Պոլսոյ «Մասիս» կրօնաթերթին և թիֆլիսի «Լուսայ»ին. ապա կը բացուէր իր առջեւ եկեղեցականի հովուական կեանքը վերելքով մը որ պիտի յանգէր կաթողիկոսական բարձրութեան:

Առաջնորդական պաշտօններու շարք մ'էր որ կը սկսէր յետ համառօտ անցքի մը ի Կ. Պոլիս: Ճանիկի երկամեայ առաջնորդութենէն վերջ (1897-8) կ'անցնէր Տարօն (1899-1901): Անդրանիկի հետ բարեկամութեան մը կասկածով՝ Համիտ զանիկա հոն բանտարկել տուած էր: Ազատած շնորհիւ Օրմանեանի ջանքերուն՝ կու գար Պոլիս՝ ուր կը մնար մինչեւ 1907, ուսկից յետոյ կը կարգուէր առաջնորդ Գաղատիոյ, նոյն շրջանին ընդունելով եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնը իզմիրեան կաթողիկոսէ Էջմիածնի մէջ (1909):

Առողջական դարմանումի համար Եւրոպա անցքին կը պայթէր մեծ պատեւազմը. և ինք կը շարունակէր իր ուղին